

quo animo toleramus: 4°. *Perseverantia*, qua sustinemus difficultatem a diuturnitate boni operis proveniente.

180. Temperantia si non pro moderatione quarumvis actionum et passionum nostrarum, quod omni virtuti est commune, sed pro habitu ponente medium rationis circa delectabilia quae voluntatem maxime alliciunt, sumatur, est virtus specialis ratione objecti; sicut enim appetitus sensitivus propter nimium timorem refugiens mala contra praescriptum rationis ope fortitudinis, ita illiciens ad delectabilia ope temperantiae moderandus erat, ne nobilioris boni rationis assecutionem per excessum aut defectum impediret; cum aliunde secundum suam speciem dumtaxat consideratus, rationi minime adversatur, potestque eidem servire instar instrumenti ad proprios fines assequendos. Quia vero vehementiores sunt, faciliusque a rationis praescripto recedentes illae delectationes, quae proxime consequuntur operationes tendentes ad conservationem humanae vitae vel in individuo vel in specie, quod accidit in usu cibi et potus, atque cujusdam carnalis voluptatis; ideoque et temperantia praecipue versatur circa moderationem gustus et tactus seu carnalis voluptatis. Atque hinc quatuor assignantur principaliores partes, seu specificae virtutes temperantiae: 1°. *Abstinencia* quae moderatur usum ciborum secundum praescriptum rectae rationis: 2°. *Sobrietas*, idem praestans relate ad potum: 3°. *Castitas*, delectationes venereas rectae rationis imperio cohibens: 4°. *Pudicitia*, quae castitati famulatur cohibendo actus et signa extrinseca de quibus homines naturaliter verecundantur, quaeque castitati sunt opposita.

Partes velut integrales temperantiae sunt: *verecundia et honestas*; quarum prima, cum sit *timor alicujus turpitudinis exprobrabilis*, si versetur circa turpitudinem, quae a prosecutione delectabilium contraria rationi, dimanare potest, fovet temperantiam in omnibus ejus specificis partibus; altera vero, si non sumatur generice, ut quaedam spiritualis pulchritudo, sed ut opposita turpitudini delectabilium; est virtus repellens brutales voluptates et concupiscentias pravas. Ad temperantiam revocantur, *continentia, mansuetudo, clementia, modestia, moderatio, humilitas, studiositas, urbanitas, simplicitas*, quarum acceptiones, sicut et vitiorum oppositorum, ex dictis facile colligi poterunt.

ARTICULUS III.

DE AFFECTIBUS IN GENERE.

181. Observant doctores post S. Augustinum (1), quod *motus animi*, graece *παθη*, Cicero perturbationes, alii quidam affectiones vel *affectus*, ceteri vero post graecum fontem *passiones* expressius dixerunt. Verum quia *pati* potest accipi vel *improprie*, pro quavis receptione vel actione quae a determinatione animo extrinseca et non libera provenit, sicut animus dicitur velut *pati* in percipiendis impressionibus factis in sensus nostros, vel *proprie*, pro receptione alicujus rei, cum abiectione alterius aut in deterius aut in melius, sicut accidit in transitu ex statu sanitatis ad infirmitatem, vel vicissim; hinc *passio* proprio sensu accepta solet definiri, *motus appetitus sensitivi ex apprehensione boni, vel mali cum aliqua mutatione non naturali corporis*; sive tandem haec mutatio non naturalis in corpore praecedat motum appetitus sensitivi, et apprehensionem boni vel mali, ut accidit e. g. in laesione corporis vel titillatione; sive subsequatur, ut in passionibus irae, et timoris, dum e. g. ex apprehensione mali incumbentis, aut imminentis, videntur nonnulli toti inflammati, ac plane furentes; aut exanimati timore palentes, totisque artubus contremiscentes.

Ad passionem itaque proprie dictam duo concurrunt, aetus animi sentientis qui se habet quasi formale, et transmutatio extraordinaria seu non naturalis corporis, quae est quasi quid materiale; corporis namque utpote inertis nullus est proprie dictus sensus seu sensibilitas activa. Hinc patet, quare et passiones dicantur *elicitivae* pendere a toto composito humano, et quare non debeat et forte etiam non possit id ipsum generatim affirmari *de affectibus*, quorum acceptio latius videtur patere; cum etiam vehementioribus quibusdam vel insolitis solius animi motibus nulla intercedente *saltem* extraordinaria corporis transmutatione, rectissime applicatur. Sic *admiratione* qua animus rapitur, dum aliquid insolitum aut novum et praeter expectationem primum occurrit, indeque dimanantes *existimatio* aut *contemptus*, possunt quidem dici *affectiones* vel *affectus* mentis, at minime *passio-*

(1) *De civit. Dei*. libr. 9.

nes simplices aut mixtae, utpote quae non supponunt commotionem non naturalem corporis, solentque cieri ex sola apprehensione e. g. ordinis, veritatis, pulchritudinis, vel deformitatis, et antecederent ad perceptionem utrum objectum illud sit nobis conveniens nec ne, utrum bonum vel malum.

182. Animus itaque prout sentiens, seu vis ejusdem atque potentia mediante organo corporeo bonum sensibile appetendi, id est appetitus sensitivus, est subjectum *passionum*, quae quidem si considerentur, dumtaxat ut motus seu actus appetitus sensitivi prosequenti objecta sensibilia, sunt semper aliquid *physice* bonum, et ejusdem naturae ac ipsa facultas sensitiva, cujus auctor est Deus, et per quam homo inclinatur ad objecta suae naturae animali convenientia, vel repellit eidem noxia; si autem spectentur ut subjectae imperio rationis et voluntatis induunt naturam actus voluntarii imperati, et quidem potiori jure, utpote animo proximiores, quam actus extrinseci corporis, possuntque proinde esse *moraliter* bonae vel malae, prout cum rationis praescripto congruunt, vel eidem adversantur. Attenditur porro hoc moderamen rationis non praecise secundum intensiorem aut remissionem passionis, sed secundum quod, spectatis objecto et circumstantiis, recta ratio exigit passionem intendi aut remitti: non itaque semper moraliter male agit, qui vehementer e. g. irascitur, vel dolet, vel timet etc. sed qui hisce passionibus indulget ultra quam postulat recta ratio. Atque hinc sponte sua fluit errasse eos, qui cum Stoicis existimarunt humanas passiones radicitus extirpandas esse, non vero ad praescriptum rationis moderandas.

Antiquiores philosophi in ipso appetitu sensitivo nihil deprehendentes unde passionum diversitatem et partitionem eruerent, in ipso bono et malo duo spectarunt, scilicet, solam boni et mali rationem, et rationem boni et mali ut ardui; atque pro hac diversitate appetitum sensitivum vocarunt *concupiscentem*, prout spectat simplicem boni vel mali rationem; *irascensem*, prout respicit malum et bonum quatenus arduum. Ex hac distinctione partiti sunt *simplices* affectus seu *passiones* (plures namque possunt esse *mixtae* (1) quae etiam propria appellatione carent) in undecim; qua-

(1) Juxta hanc passionum partitionem inter *mixtas* solent potissimum, recensere, *zelotypiam*, *aemulationem*, *admirationem*, *indignationem*, *invidentiam*, *commiserationem*, *pudorem*, *impudentiam*, *poenitentiam*.

rum primae sex *amor* et *odium*, *desiderium* et *fuga*, *gaudium* et *tristitia* ad appetitum concupiscentem; aliae quinque *spes* et *desperatio*, *audacia* et *timor*, ac *ira* ad irascentem spectant: «Hanc distinctionem, monet sapienter cl. Gerdil (1), non satis apte oppugnasse Carthesius videtur, quoniam inquit, in anima nullam cognosco distinctionem partium. Id vero mihi videtur nihil aliud significare, quam quod habeat duas facultates: unam concupiscendi, alteram irascendi. Sed cum similiter habeat facultates admirandi, amandi, sperandi, metuendi, atque sic in se recipiendi singulos affectus, aut ea agendi ad quae hi affectus eam impellunt, non video, cur voluerint eos omnes referre ad concupiscentiam et iram. At vero Carthesius ipse non diffitetur, ex diversa ratione boni, et mali repetendam esse potissimum affectuum ac passionum diversitatem. Nihil igitur obstat, quominus potuerint veteres in omni bono et malo spectare vel simpliciter ipsam rationem boni et mali vel adjunctam praeterea conditionem boni et mali ardui etc. Unde etiam non videtur nobis probanda partiti affectuum seu passionum a Carthesio invecata, revocans eas ad sex primitivas [2], eo vel maxime quod id praeci-

(1) *Instit. philosoph. moralis* disput. 5. cap. 2.

(2) Sex hujusmodi primitivae passiones sive affectus ad mentem Carthesii sunt istae, scilicet, *admiratione*, *amor*, *odium*, *cupiditas*, *laetitia* et *moeror* sive *tristitia*, reliquas omnes velut ex istis mixtas aut ad illarum species pertinentes considerat. Porro *admirationem*, sive subitanam animi occupationem in attenta consideratione objectorum quae rara et extraordinaria videntur, primam omnium ponit, quatenus nempe ipsum amorem et odium antevertat, oriaturque in nobis antequam etiam apprehendatur illud rarum objectum esse nobis conveniens aut repugnans, sive bonum aut malum. Verum hoc ipso quod talis animi occupatio sistat in sola objecti contemplatione, licet sit subitanea et attenta nihil habet de natura passionis; secus quaelibet attentio, reflexio et attenta consideratio dicendae forent passiones. Quod si hujusmodi subitanea objecti rari consideratio fieret cum quadam animi propensione aut aversione ab illo, supponeret jam apprehensionem illius tamquam nobis boni aut mali, ideoque speciem quamdam sive inchoationem passionis amoris aut odii exhibere. Praeterea quia admiratio tota in intellectuali animi operatione residet, nec ullam extraordinariam ac non naturalem in corpore commotionem gignit, vi cujus animus vel invitatus ad objecti considerationem raperetur, solam mere intellectualis affectus rationem continere videtur. Unde

pue faciat ex non admissa distinctione inter affectus simpliciter et passiones, quam nuper indicavimus.

ARTICULUS IV.

DE AFFECTIBUS SEU PASSIONIBUS IN PARTICULARI.

183. Quod spectat itaque ad appetitus concupiscentis passiones, prima earum est amor, eique opposita odium, quae subsequuntur simplicem apprehensionem boni vel mali sensibilis, abstraendo ab eo utrum objectum sit praesens vel absens. Non loquendo autem de amore naturali, qui non est aliud quam inclinatio in bonum suae naturae conveniens, quae per metaphoram etiam rebus inanimis tribui solet; sed de amore proveniente ab appetitu elicitio proprie dicto, qui proinde definitur *complacentia boni*; distinguitur in primis in *rationalem et sensitivum*, prout scilicet tendentia vel complacentia dirigitur ad bonum delectabile secundum rationem, vel secundum sensum; deinde uterque iste amor, cum amare sit *velle alicui bonum*, dividitur in amorem *concupiscentiae*, quo amatur aliquid tamquam bonum nobis vel aliis, et in amorem *amicitiae* seu *gratuitum*, quo aliquid amatur ratione sui seu propter se.

Amor sensitivus evadit revera *passio*, dum extraordinaria quaedam cordis dilatatio, vel sanguinis agitatio in corpore exurgit; quod ealim accidere potest circa amorem rationa-

et Malebranchius vocavit eam passionem dumtaxat *imperfectam*.

Ex admiratione porro asserit Carthesius oriri in primis *existimationem et contemptum* prout scilicet miramur magnitudinem sive excellentiam vel parvitatem sive deformitatem illius extraordinarii objecti. Quae si in nobismetipsis deprehenderemus, possent inde ulterius exurgere affectus sive passiones *magnanimitatis* aut *superbiae*, *humilitatis* aut *objectionis*. Si vero eadem in aliis hominibus libere agentibus conspiceremus, affectus inde manantes essent *venerationis* aut *despectus* etc. Nescio autem quomodo *despectus* differat a *contemptu*, et *veneratio* orta ab *existimatione* actionis liberae, a *veneratione* subsequente apprehensionem excellentiae e. g. donorum mere naturalium vel pulchritudinis. Vide has aliasque affectuum dimanationes a cl. Gerdil (loco nuper memorato cap. 3. expositas, juxta Carthesii partitionem, quam licet ipse meliorem esse existimet, eam tamen communiorem quam nos sequimur a Carthesii oppugnatione, sicut vidimus, vindicat.

lem: quando mentis intensio in complacentia boni intellectualis redundat in corpus, propter inanimam et physicam animae cum corpore unionem, in eoque determinat extraordinarios et non naturales motus, in casu contrario, uterque amor remanebit velut simplex affectio mentis et quaedam dumtaxat inchoatio passionis.

184. Nonnulli recentiores doctores quaestionem instituerunt circa amorem amicitiae et gratuitum, utrum scilicet esset possibilis, praesertim respectu summi boni quod est ultimus finis noster, tamquam qui bonum nobis, amabilis; at quaestio haec facile solvitur *affirmative*, ex dictis superius [1] de amabilitate virtutis ratione sui; praecipue si advertas ad distinctionem inter principium efficiens vel inclinans ad amorem et motivum amoris. Et sane, voluntatis actus qui repraesentationem intellectus necessario praesupponunt eamque sequantur, a proximo *formali motivo* praecipue dependent et specificantur; jam vero potest intellectus Deum sub solo respectu bonitatis *rationi sui* amabilis actu directo repraesentare, cum talis conceptus a conceptu bonitatis nobis proficuae formaliter distinguatur; ergo potest quoque voluntas tendere in Deum sub hoc tantum respectu. Talis autem actus amoris, ut patet, nec potest nec debet a desiderio nostrae felicitatis tamquam a principio materiali movente et efficienter determinante voluntatem ad actum praescindere, aut illud excludere; sicut nec prorsus remove, ejusdem desiderii propriae felicitatis sub ratione motivi formalis saltem implicitam ac indirectam, et per actum reflexum, admitionem; cum primum, tamquam naturalis animi nostri conformatio, sit ab ipso omnino inseparabile; aliud vero in amore bonitatis etiam ratione sui amabilis, implicite praecontineatur. Unde colliges, possibilitatem hanc amoris amicitiae seu gratuiti nihil commune habere cum doctrina ab Ecclesia (2) damnata, in qua statuebatur dari talem amorem Dei gratuitum et purum atque habitualement, ut in eo nullam partem amplius habere ratio propriae perfectionis, praemii, meriti etc. possitque cum totali aeternae nostrae felicitatis renunciatione, seu potius desperatione, consociari.

Causae impellentes seu formalia motiva amoris sunt gene-

(1) Part. 4. cap. 2. artic. 2. nn. 145. 146.

(2) *Innocentii XII. Brev.* die 12. Martii. Anno 1699.

ratim, 1°. Bonitas objecti, 2°. Cognitio bonitatis, cum bonitas non moveat, nisi ut cognita, et in quantum cognita. 3°. Similitudo in natura vel proprietatibus, unde illud adagium commune, *simile simili gaudet*. Tandem cum omnis actio hominis deliberata fiat propter finem, et finis habeat aliquam boni rationem ad quod inclinamur, evidens est quam late pateat affectus et passio amoris.

185. *Odium*, utpote oppositum amori, non est aliud quam *renisus* seu *aversio appetitus sensitivi a malo*, sicut enim amor consistit in quadam convenientia amantis ad rem amabilem, ita odium in quadam oppositione ad malum; cum autem malum nec sit aliud in se, nec a nobis apprehendatur, nisi ut imminutio boni, illud non aversamur nisi ex eadem tendentia in felicitatem, seu amore boni; atque hoc sensu dicitur amor causa odii ratione ejusdem radicalis principii; causae enim moventes seu motiva, sunt opposita iis quae ad amorem excitat. Odium etiam *intellectuale* quod procederet ab appetitu rationali, transit in *passionem* dum commotionem extraordinariam corporis adnexam habet: sive tandem fuerit odium *inimicitiae* quod respicit personam proximi vel Dei, quas tenemur amare, quodque proinde est semimoraliter malum; sive *abominationis* quod respicit rem aliquam ut repugnantem nobis et noxiam, quae si revera talis est in se, eam odio prosequi non est illicitum, si autem tantum apprehenditur a nobis ut noxia, vel per accidens tantum evadit nobis noxia, et si praesertim aliunde eam amare teneamur e. g. virtutem quamvis molestam, veritatem quamvis redarguentem, odium illius foret quoque rectae rationi vehementer contrarium. Odium praecipue *inimicitiae*, est passio naturam humanam infra conditionem brutorum, quae propriam speciem minime aversantur, deprimens, gravissimamque humanae societatis tranquillitati perniciem vel subversionem inferens.

186. Aliae duae concupiscentis appetitus *passiones* vel *affectus* sunt, *desiderium* seu tendentia ejusdem appetitus in bonum ut absens, quod eum ad se allicit; et *fuga* seu recessus quidam a malo ut absenti, quod eum quodammodo a se retrahit. Desiderium solet etiam dici simpliciter *concupiscentia*, si feratur in bonum sensibile determinata ratione naturae conveniens; *cupiditas* vero, si tantum indeterminata ratione conveniat.

Postremae duae ejusdem appetitus *passiones* et *affectus* sunt, 1°, *gaudium* seu *delectatio*; est autem gaudium delectatio

tatio *spiritualis* consequens rationalem boni *praesentis* apprehensionem, quod de sui possessione seu acquisitione mentem exhilarat; atque sic gaudium differt a delectatione *mere sensitiva*, quae subsequitur sensibilem boni presentis apprehensionem, et interdum constituit passionem. 2°, *tristitia* vel *dolor* oritur in mente ex malo praesenti quod experimur; et si tales affectus fuerint *mere intellectuales*, sufficit sola mali praesentia in mente, quod tamen non sufficit relate ad *sensibilem* praesertim dolorem, quia juxta ordinem naturalem debet a toto composito humano elicitive procedere. Quatuor etiam istae *passiones* seu affectus ne sint inordinati, ex praescripto rectae rationis, tam circa objecta, quam circa modum tendentiae, moderandi sunt.

187. Relate ad affectus seu *passiones irascentis appetitus*, cujus objectum est bonum et malum *ut arduum* eas nedum ratione objecti sed etiam modi differre ab affectibus et *passionibus* superius expositis dicimus; illae enim feruntur circa opposita objecta, sic *amor* tendit in bonum, *odium* recedit a malo; istae vero idem respiciunt objectum, at contrariis motibus: sic *spes* tendit in bonum arduum, *desperatio* ab eodem recedit. Si itaque bonum in mente repraesentatum necdum possessum seu futurum, fuerit quidem difficile et arduum, adeptu tamen possibile, oritur in mente *spes* illud adipiscendi, sicut e contra oritur *desperatio*, agnita vel potius in mente supposita impossibilitate illud adipiscendi. Cum vero ex supposita possibilitate adipiscendi augeatur propensio seu accessus ad bonum amatum, ex impossibilitate autem supposita imminuatur, seu fiat quidam recessus, spes desperationi opponitur, et ab invicem differunt, sicut accessus a recessu. Juvenes parum perpendentes impedimenta moralem saltem impossibilitatem boni assequendi constituentia, frequenter inanes spes pascunt, iisdemque falluntur.

Ex apprehensa possibilitate repellendi gravi aliquod et imminens malum, oritur interdum in appetitu vehemens motus, quo animus insurgit, ad illud malum fugandum et superandum, constituitque *audaciam*; quod si ob difficultatem malum istud arduum superandi, animus dejiciatur, refugiatque ab ejus aggressionem et impugnationem, constituitur affectio *timoris*, inter caeteros animi motus post tristitiam magis obtinens de natura passionis, dum eam facile comitatur extraordinaria corporis transmutatio, inducens vitalis caloris diminutionem, pallorem, artuumque tremorem, etc.

188. *Ira* tandem seu *appetitus vindictae*, ut eam definit

S. Augustinus, quando cum quodam sanguinis fervore et agitatione sociatur, est postrema passio, non habens oppositam aliam, sed solum motus animi cessationem, seu ejusdem irae privationem. Cum autem ira respiciat duo objecta, scilicet, vindictam sub ratione boni quod appetimus, et aliud e. g. hominem noxium, secundum rationem mali, de quo vindicari volumus; patet eam differre ab odio etiam inimicitiae, quod respicit dumtaxat malum alteri, tamquam eidem malum. Porro tres solent distingui irae species: 1^a, quae cito accenditur et *excandescencia* vocatur: 2^a, *diuturnior*, quae diutius in mente retinetur, estque velut quaedam species insaniae: 3^a, *inveterata* et alte in animo reposita, occasionem ulciscendi captans; pertinetque ad furorem, qui non quiescit donec puniat.

Quae in hac Appendice de virtutibus et affectibus brevissime indicavimus, si quis uberius et profundius exposita videre cupit, adeat S. Thomam in tota secunda parte ejusdem summae theologiae; eo vel maxime quod ceteri omnes doctores, qui de hisce praesertim quaestionibus accurate disse- ruerunt, vestigiis ejusdem Sancti doctoris institerunt.

EXPLICIT PHILOSOPHIA MORALIS.

A. M. D. G.

INDEX

SECUNDI VOLUMINIS.

INSTITUTIONES ETHICAE

SEU

PHILOSOPHIAE MORALIS.

	Pag.
PROEMIUM continens definitionem Ethicae tamquam scientiae practicae, istiusque rei declarationem. Determinationem objecti proprii, utilitatis ac necessitatis, et limitum. Partitionem ejusdem sequendam in praesenti tractatu, ac demum generalem narrationem de ejus progressu nec non praestantia apud protestanticos moralistas et comparatione eorum cum doctrina praesertim patrum Ecclesiae.	3
PARS PRIMA.	
DE FELICITATE SEU ULTIMO HOMINIS FINE ET DE ACTIBUS HUMANIS GENERICE SPECTATIS. De nexu quaestionem hujus partis.	9
CAPUT. I. DE FELICITATE SEU ULTIMO HOMINIS FINE Adstruitur posse et debere dari felicitatem, quae sit ultimus hominum finis; et ordo ejusdem inquirendae exponitur.	10
ARTIC. I. NOTIONES PRAEVIAE. I. De appetitu, ubi statuitur non posse aversari bonum quatenus bonum nec appeti malum quatenus malum: II. De bono, ejus generalis notio exponitur: III. De fine, ejus multiplex acceptio innuitur; et non posse ab homine duos fines simpliciter ultimos simultanae intendi probatur, atque in contrarium opposita solvuntur. IV. Beati-	